

ДИНАМІКА ЦІННІСНО-НОРМАТИВНИХ УПОДОБАНЬ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (2017–2019 рр.)

У статті йдеться про динаміку ціннісно-нормативних уподобань населення України. У регіональному розрізі даний аналіз ставлення респондентів до традицій, цінностей і норм країн Західної Європи та східнослов'янських країн. Дослідження виявило, що мають місце значні міжрегіональні відмінності в ціннісно-нормативних уподобаннях. Формування єдиної прогресивної системи цінностей і норм приведе до консолідації українського суспільства на шляху до побудови розвиненої демократичної держави.

Ключові слова: ціннісно-нормативні вподобання, населення України, європейські цінності, цінності східнослов'янських країн, консолідація українського суспільства.

В статье речь идет о динамике ценностно-нормативных предпочтений населения Украины. В региональном разрезе дан анализ отношения респондентов к традициям, ценностям и нормам стран Западной Европы и восточнославянских стран. Исследование выявило, что имеют место значительные межрегиональные различия в ценностно-нормативных предпочтениях. Формирование единой прогрессивной системы ценностей и норм приведет к консолидации украинского общества на пути к построению развитого демократического государства.

Ключевые слова: ценностно-нормативные предпочтения, население Украины, европейские ценности, ценности восточнославянских стран, консолидация украинского общества.

The paper analyses and compares the attitudes of Ukraine's population towards values, norms and traditions referred to as West European and East Slavic. For this purpose, the data of the "Ukrainian Society" nationwide survey for the years 2017–2019 have been used. The comparison is made on the basis of a person's region of residence. All the three surveys revealed marked differences in the respondents' preferences for one set of values and norms or the other. For instance, those living in the East and South opt for East Slavic values, whereas "Westerners" gravitate towards Europe. In the author's opinion, a common progressive system of social values needs to be devised. Such a system is expected to make Ukrainian

society stronger and more integrated, thereby laying the foundations for a highly developed, democratic state.

Keywords: *preferences for particular values and norms, Ukraine's population, European values, East Slavic values, making Ukrainian society stronger and more integrated.*

Останні кілька років Україна впевнено йде шляхом зближення з країнами Західної Європи. У червні 2017 року набув чинності безвізовий режим перетинання кордонів з країнами ЄС, збільшено торгові квоти безмитної торгівлі, розвиваються бізнесові та особисті відносини громадян України і європейських країн-партнерів. Вагома підтримка України Європарламентом та більшістю лідерів провідних країн. Не найкращим, але показовим прикладом інтеграції нашої країни до європейських країн є масова робітничка міграція українців до Польщі, Чехії, Угорщини, Німеччини та країн Балтії.

Постає цілком закономірне запитання: чи готові громадяни України влитися до європейської сім'ї? Чи відповідають цінності та норми, що панують в Україні, європейським стандартам? Розгляд цього питання потребує особливої уваги.

Важливість вивчення цінностей, що панують у будь-якому, в тому числі й в українському, суспільстві, випливає з такого визначення: «...цінність – духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії, теоретичні системи, утопічні образи, суспільні ідеали, і виступає критерієм оцінки дійсності людиною» [Піча, В. М., Піча, Ю. В., Хома, Н. М. [та ін.], 2002: с. 422]. Починаючи з Т. Парсонса у соціологічній науці розглядають єдність системи цінностей, що панує в суспільстві, в країні, як найважливіший принцип, на основі якого досягається соціальна згода, завдяки якій формується національна ідея.

На ґрунті існуючої системи цінностей, потреб, інтересів суспільства виникають, формуються або розробляються соціальні норми – «сукупність зобов'язуючих принципів, правил, еталонів вимог, встановлених суспільством, соціальними спільнотами чи уповноваженими суб'єктами для регулювання соціальних відносин, діяльності і поведінки соціальних суб'єктів на всіх рівнях і у всіх сферах людської життєдіяльності» [Піча, В. М., Піча, Ю. В., Хома, Н. М. [та ін.], 2002: с. 245–246].

Про те, що розуміють під терміном «європейські цінності» в Євросоюзі, написано у Статті 2. Лісабонського договору від 2009 року «Цінності Союзу» [Ценности].

Цінностями, на яких заснований Союз, є повага людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону й поважання прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. Ці цінності є спільними для сукупності держав-членів, яка характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і гендерною рівністю.

Робота з вивчення й вдосконалення європейських цінностей триває й досі. Більшість прихильників концепції європейських цінностей нині відносять до них таке:

- спільність історичної долі та спадщини народів Європи і, ширше, Заходу;
- право націй на самовизначення;
- парламентаризм, демократичний устрій держави і суспільства, що включає особливу увагу до дотримання прав меншин, їх підтримку;
- верховенство права, правова культура;
- ринкова економіка, що ґрунтується на приватній власності;
- соціальна справедливість, що спирається на соціальне партнерство;
- пріоритет прав людини, суверенітету особистості над державним суверенітетом, ліберальний індивідуалізм;
- світськість суспільства і культури, багато в чому засновану, однак, на християнській спадщині;
- толерантність і мультикультуралізм.

Утім досі немає єдиного вичерпного списку європейських цінностей, тобто такого, що визнаний експертним співтовариством, хоча коли заходить мова про європейські цінності, всі розуміють одне одного, але кожен вкладає дещо своє у бачення предмета.

Це зауваження стосується не тільки наукового співтовариства, а й громадян пострадянського простору, зокрема жителів України. Протягом усього часу руху країни до Європейського Союзу майже не проводиться роз'яснювальна робота серед широких верств населення. Замість цього словосполучення «європейські цінності» звучить як мантра. У результаті ко-

жен розуміє даний феномен на свій розсуд залежно від рівня освіти, регіону проживання, віку, досвіду спілкування з європейцями тощо.

У чому полягає відмінність між європейськими та східнослов'янськими цінностями? Заведено вважати, що ці розбіжності обумовлені передусім відмінностями в моральних цінностях. Так, у Європейському Союзі цілком легальними є одностатеві шлюби, у деяких країнах використовують терміни «батько 1» і «батько 2» замість «батько» і «мати», цінністю є захист прав сексуальних меншин та легалізація легких наркотиків. Цінністю у східних слов'ян є традиційна сім'я, шанобливе ставлення до батьків. У ставленні до сексуальних меншин багато хто бачить прірву між європейським і східнослов'янським менталітетом.

Відповідь на питання, які цінності близькі українцям, можуть дати дані, що містить табл. 1, яка відображає думки респондентів з цього приводу.

Як видно з наведених даних, у 2019 р. в цілому в країні 32,6% респондентів цілком або скоріше сприймали як свої традиції, норми та цінності країн Західної Європи, порівняно із 2017 р. таких стало на 1,5% більше. Причому абсолютно впевнених у своєму виборі стало на 0,5% менше, одночасно на 2% збільшилась кількість людей, які сприймають скоріше європейські цінності як свої. Традиції, норми та цінності східнослов'янських країн у 2019 р. близькі 37,4% населення, що на 7,3% менше, ніж у 2017 р. Однозначно впевнених у своїх уподобаннях стало менше аж на 5,3% - 14,6% проти 19,9% у 2017 р., тоді як кількість людей, які скоріше сприймають східнослов'янські цінності, скоротилась за два роки на 2%. Якщо прихильників східнослов'янських норм та цінностей у 2017 р. було більше на 13,6%, то у 2019 році розрив скоротився до 4,8%. Насторожує той факт, що у 2017 р. майже чверті населення (24,2%) було важко відповісти на це запитання, а в 2019 р. ця кількість зросла до 29,9%, тобто на 5,7%. За два роки просування у європейському напрямі, після відміни візового режиму істотно збільшилась кількість людей, які або не розуміють, про що йде мова, або перебувають у стані дезадаптації. Можна розцінювати це явище як маргінальний стан великого прошарку населення України згідно з визначенням маргінальної особи-

Таблиця 1

**Динаміка орієнтації населення регіонів України
щодо цінностей та норм поведінки, %**

<i>Скажіть, будь ласка, традиції, цінності та норми поведінки громадян яких країн найбільш близькі до Ваших?</i>												
<i>Регіон</i>	<i>Захід</i>		<i>Центр</i>		<i>Південь</i>		<i>Схід</i>		<i>Донбас</i>		<i>Україна</i>	
<i>Рік</i>	<i>2017</i>	<i>2019</i>	<i>2017</i>	<i>2019</i>	<i>2017</i>	<i>2019</i>	<i>2017</i>	<i>2019</i>	<i>2017</i>	<i>2019</i>	<i>2017</i>	<i>2019</i>
Країн Західної Європи	24,3	26,1	16,4	17,0	14,6	6,1**	12,8	12,1	10,8	4,2**	16,5	16,0
Скоріше країн Західної Європи, ніж східнослов'янських країн	16,3	27,3**	14,0	14,7	18,2	7,5**	15,6	16,3	6,6	7,6	14,6	16,6
Важко відповісти	22,1	26,1**	23,9	32,4**	28,6	39,9**	15,6	25,3**	45,8	25,3**	24,2	29,9**
Скоріше східнослов'янських країн, ніж країн Західної Європи	20,0	11,8**	26,9	22,7**	20,8	28,2**	31,6	28,7	15,7	35,3**	24,8	22,8
Східнослов'янських країн	17,3	8,7**	18,8	13,2**	17,7	18,3	24,4	17,6**	21,1	27,7**	19,9	14,6**

*Різниця балів значуща на рівні 5%; ** - на рівні 1%.

У таблиці наведені дані по регіонах України:

Захід – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області;

Центр – Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області, Київ;

Південь – Миколаївська, Херсонська, Одеська області;

Схід – Запорізька, Дніпропетровська, Харківська області;

Донбас – Донецька, Луганська області.

стості: це «індивід, який інтеріоризуючи основні цінності двох або більше конфліктуючих соціокультурних систем, переживає дискомфортні почуття, які проявляються у суперечливій цим системам поведінці» [Піча, В. М., Піча, Ю. В., Хома, Н. М. [та ін.], 2002: с. 202].

Найпростішим це питання, як і в 2017 р., виявилось для жителів Сходу. Однак у 2017 р. тільки 15,6% респондентів було важко визначитися зі своїми вподобаннями, у 2019 році ця кількість зросла до 25,3%, тобто на 9,7%. Рівно на стільки ж стала меншою частка прихильників східнослов'янських цінностей: на 6,8% тих, що визначились однозначно, та на 2,9% тих, хто скоріше їх сприймає (сумарно 46,3% у 2019 р. проти 56,05% у 2017 р.). Сумарна кількість респондентів у Східному регіоні, яким скоріше або цілком близькі цінності країн Західної Європи, за два роки не змінилась, але кількість тих, що відповіли однозначно, скоротилась на 0,7%. Водночас рівно на стільки ж зросла кількість тих, хто обирає європейські цінності скоріше. Історично склалося так, що в даному регіоні панують східнослов'янські традиції, норми та цінності. Прихильників західноєвропейських традицій, норм та цінностей у цьому регіоні майже удвічі менше, а тих, хто впевнено засвоїв їх, у 2019 р. було всього 12,1%.

На відміну від дослідження 2017 року, коли питання про ціннісні уподобання було найскладнішим для жителів Донбасу, де 45,8% респондентів не визначилися з відповіддю, у 2019 році «лідерами» стали жителі Півдня, де не визначились 39,9% опитаних, що на 11,3% більше порівняно з результатами попереднього опитування (було 28,6%). Разом з тим спостерігається різке скорочення кількості людей, яким близькі цінності країн Західної Європи (з 32,7% у 2017 р. до 13,6% у 2019 р.), тобто майже у 2,5 раза (на 19,2%). Цілком близькі ці цінності тільки 6,1% населення даного регіону, хоча у 2017 р. їх було 14,6%. Так само спостерігається скорочення кількості респондентів, яким європейські цінності близькі скоріше: з 18,2% у 2017 р. до 7,5% у 2019 р. Проте спостерігається суттєве зростання кількості прихильників східнослов'янських цінностей. Якщо у 2017 р. їх було в регіоні 38,5%, то у 2019 році 46,5%, тобто збільшилося на 8%. Кількість упевнених прихильників цих цінностей зросла не суттєво, лише на 0,6%, а кількість тих,

хто скоріше їх вважає близькими, зросла на 7,4%. Скоріше за все дається взнаки близькість Південного регіону до окупованого Криму, з терен якого «плетється» проросійська пропаганда, тоді як українська влада мало що робить задля підтримки населення даного регіону.

Найчіткіше визначились зі своїми ціннісними вподобаннями жителі Донбасу. У всіх регіонах України кількість респондентів, яким було важко відповісти на питання про те, які цінності їм найближчі, за два роки суттєво зросла. Збільшення на 4,0% у Західному, на 11,3% у Південному, а в середньому на 5,7%. На Донбасі ж ця кількість зменшилась аж на 19,5%, з рекордних, найбільших у країні 45,8% у 2017 р. до рекордних, найменших 25,3% у 2019 р., що менше за середній показник по країні на 4,6%. Причому це зменшення в основному сталося за рахунок різкого збільшення кількості прихильників східнослов'янських цінностей: за два роки з 38,8% до 63,0%, тобто в 1,6 раза. Майже так само, в 1,5 раза, скоротилась чисельність тих, кому цілком або скоріше близькі цінності країн Західної Європи: із 17,4% у 2017 р. до 11,8% у 2019 р. Даний показник є найменшим у країні, що не може не викликати тривогу. Невпевнені кроки влади до врегулювання ситуації на Донбасі, недостатня економічна та моральна підтримка жителів, близькість до бойових дій і російська пропаганда зробили так, що регіон різко віддаляється від декларованого вектора руху до норм і цінностей країн Західної Європи.

У Центральному регіоні за два роки теж суттєво зросла кількість тих, хто не зміг визначитись у виборі між європейськими та східнослов'янськими цінностями: їх стало на 9,5% більше. Незначуще, всього на 1,3%, зросла загальна кількість прихильників європейських цінностей. Як показав аналіз даних, кількість людей у Центральному регіоні, яким були близькі східнослов'янські цінності, скоротилась за два роки на 9,8%, із 45,7% до 35,9%, тобто майже на відсоток більша кількість тих, хто не зміг визначитись.

Єдиним на теренах України, жителі якого продемонстрували впевнений рух у бік Європи у ціннісному плані, став Західний регіон. Здавалося б, що в регіоні, наближеному до західного кордону, жителі якого мають тісні культурно-історичні, економічні та побутові зв'язки з такими європейсь-

кими країнами, як Польща, Чехія, Угорщина, має відбуватися чітка ціннісно-нормативна самоідентифікація населення. Однак дослідження показує, що у 2017 р. 22,1% респондентів було важко відповісти на питання про їхні ціннісні вподобання. У 2019 р. ця кількість зросла на 4%, до 26,1%, що дорівнює майже чверті населення регіону. Цей показник нижчий (на 3,8%) за показник у цілому в країні, але є найменшим серед даних по регіонах. Підтвердилася гіпотеза про проєвропейську орієнтацію значної частини населення регіону: її однозначно підтримує практично чверть населення (26,1%), що на 10,1% більше, ніж у цілому по країні. Якщо традиції, цінності та норми поведінки країн Західної Європи у 2017 р. скоріше підтримувало 16,3% респондентів, то у 2019 р. їх стало на 10,0% більше (27,3%). Таким чином загальна підтримка даних уподобань зросла за два роки з 40,6% до 53,4%, це найвищий показник по країні, тобто більше половини населення Західного регіону підтримує рух до європейських цінностей. Кількість прихильників традицій, цінностей і норм поведінки східнослов'янських країн скоротилась майже вдвічі. Скоріше чи повністю їх вважали близькими до своїх 37,3% населення у 2017 р. проти 19,5% у 2019 р. Спостерігається свідоме збільшення тяжіння населення Західного регіону до цінностей країн Західної Європи.

Зіставлення відповідей респондентів про близькість їм традицій, цінностей і норм поведінки громадян країн Західної Європи та східнослов'янських країн показало досить тривожну тенденцію. Жителі Півдня та значною мірою Донбасу стають більш прихильними до східнослов'янських цінностей, тоді як жителі Центру та особливо Заходу мають чітку проєвропейську ціннісну орієнтацію.

Дослідження виявило, що за два роки після введення в дію безвізового режиму на тлі суспільної невизначеності суттєво зросла кількість українців, що перебувають у стані ціннісної дезадаптації, таких, що не можуть чітко визначитись, яка система цінностей їм близька.

Поглиблюється розмежування між Східним та Західним регіонами за ціннісними ознаками. Практично за два роки спостережень це розмежування набуло ознак розколу. Подолання цього розколу приведе до консолідації та просуван-

ня на шляху до створення нового суспільного ладу, але для цього треба проводити зважену політику, обережно, з повагою ставитися до ціннісних та нормативних уподобань населення різних регіонів держави, враховуючи їхні культурно-історичні особливості.

Дослідження виявило, що одного декларування просування України до європейських традицій, цінностей і норм європейської спільноти замало. Потрібно для цього створювати соціально-економічні, політичні та соціокультурні передумови.

Для досягнення суспільної злагоди необхідно підвищувати рівень життя українського народу до рівня хоча б найближчих європейських сусідів. Тоді простіше буде сформувати у населення чіткіше уявлення про демократичні цінності та норми, що мають панувати у розвинених суспільствах.

Джерела

Піча, В. М., Піча, Ю. В., Хома, Н. М. [та ін.]. (Уклад.). (2002). *Соціологія: терміни, поняття, персоналії*. Київ: Каравела, Новий світ-2000.

Ценности. Отримано з <https://europarlamentti.info/ru/Cennosti-i-celi/cennosti/>